

Tone Ferenc

VPRAŠANJE SAMOODLOČBE IN SUVERENOSTI SLOVENSKEGA NARODA PO DRUGEM ZASEDANJU AVNOJ

Predavanje na spominski svečanosti Zgodovinskega društva za Ljubljano in oddelka za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani 20. 12. 1989.

Ko bi še živel profesor dr. Metod Mikuš, čigar osemdesetletnice rojstva se danes spominjamo, bi nam kot član širšega vodstva narodnoosvobodilnega gibanja za Slovenijo in udeleženec drugega zasedanja AVNOJ v Jajcu najlaže in tudi najbolj pristno odgovoril na nekaj vprašanj, ki se postavljajo v teh zmehšanih časih. Žal moramo iskati odgovor nanja tisti, ki nismo bili tam in si lahko pri tem pomagamo le z zgodovinskimi viri. Odzval sem se vabilu svojih kolegov, da v spomin na našega pokojnega profesorja govorim o temi z njegovega širokega raziskovalnega področja. Ker bom v svoji tretji knjigi *Ljudska oblast na Slovenskem 1941—1945*, ki jo pripravljam, prikazal tudi prvo zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta v Črnomlju pred petintridesetimi leti, sem se odločil, da v predavanju zajamem temo o samoodločbi in suverenosti slovenskega naroda po drugem zasedanju AVNOJ. Ker nisem ne politolog in ne pravnik, bo seveda tema omejena na zgodovinsko področje.

V poslednjih letih, ko se politiki toliko sklicujejo na avnojske temelje, na katerih mora ali bi morala stati Jugoslavija kot večnacionalna država, se nisem samo kot zgodovinar, temveč tudi kot neravnodušen državljan spraševal, kakšni so ti avnojski temelji. Tozadevni odlok drugega zasedanja AVNOJ, ki ga je to sprejelo »na temelju pravice vsakega naroda na samoodločbo, všteti pravico na odcepitev ali združitev z drugimi narodi«, pravi, da narodi Jugoslavije niso priznavali in ne priznavajo razkosanja Jugoslavije, da so v skupnem boju dokazali svojo trdno voljo, da ostanejo združeni v Jugoslaviji, da se »Jugoslavija gradi in se bo zgradila na federativnem načelu, ki bo zagotovilo popolno enakopravnost Srbov, Hrvatov, Slovencev, Makedoncev in Črnogorcev, oziroma narodov Srbije, Hrvaške, Slovenije, Makedonije, Črne gore ter Bosne in Hercegovine« in da se narodnim manjšinam v Jugoslaviji zagotovijo vse narodne pravice.¹ Ne poznam virov, po katerih bi lahko sodili, da so takrat v jugoslovanskem vodstvu NOB kaj bolj konkretizirali te določbe.

Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja ni nikdar dvomilo v obnovo jugoslovanske države, ki so jo okupatorji tako grdo razkosali, priključevali njene dele k svojim državam, obsodili na smrt cele narode in ljudstva, nasilno raznarodovali in izkoriščali ljudske moči in gmotna sredstva za potrebe svojih vsakujočih se držav itd. Ze od poznega poletja 1941 je sprejemalo ukrepe, ki so oborožen boj slovenskega naroda vse bolj vključevali v oborožen boj jugoslovanskih narodov (npr. sklep o stalni zvezi slovenskega narodnoosvobodilnega odbora z enakimi predstavniki drugih narodov Jugoslavije, o vključitvi slovenskih partizanskih čet v narodnoosvobodilne partizanske oddelke Jugoslavije iz sredě septembra 1941)² in se razmeroma tudi zgodaj nekajkrat javno izreklo za obnovo jugoslovanske države.

¹ Prvo in drugo zasedanje AVNOJ. Prva slovenska izdaja ob 30. obletnici drugega zasedanja AVNOJ. Ljubljana 1973, str. 238 (dalje: Prvo in drugo zasedanje AVNOJ); Slobodan Nešović in Branko Petranović: AVNOJ in revolucija. Tematska zbirka dokumenata 1941—1945. Beograd 1983, str. 452 (dalje: AVNOJ i revolucija).

² Slovenski poročevalec, II/18 dne 20. 9. 1941; Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 1941—1945 (dalje: Dokumenti ljudske revolucije), 1. knjiga, dok. 38 in 40; Tone Ferenc: *Ljudska oblast na Slovenskem 1941—1945*, I. Država v državi, str. 20—30 (dalje: Ferenc, *Ljudska oblast*).

Velika večina udeležencev narodnoosvobodilnega boja je bila trdno prepričana, da mora biti in da tudi bo nova Jugoslavija drugačna od Kraljevine Jugoslavije, ki je niti v nacionalnem niti v socialnem pogledu niso imeli za dobro državo. Pričakovali so torej, da bosta v novi državi vladali nacionalna enakopravnost in socialna pravičnost. Take poudarke lahko najdemo v mnogih izjavah vodstvenih organov narodnoosvobodilnega gibanja in tudi v člankih, in govorih vodilnih ljudi iz NOB na Slovenskem.

Zgledujoč se na načelo samoodločbe v sovjetski ustavi in sklicujoč se na Atlantsko listino iz avgusta 1941, je slovensko vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja proti koncu leta 1941 začelo navajati to načelo za način urejanja Združene Slovenije in njenih zunanjih odnosov, kar je vsebina osme temeljne točke programa Osvobodilne fronte slovenskega naroda iz konca leta 1941.³ Najizraziteje pa je to povedano v pismu centralnega komiteja KPS centralnemu komiteju KPJ iz druge polovice decembra 1941, da bo izvršni odbor OF izdal »magnó charto slovenskih pravic«, v kateri bo poudaril, da bo o svoji usodi, zunanjih odnosih in notranji ureditvi odločal slovenski narod sam, da slovenski narod vztraja slej ko prej na volji bratskega sožitja vseh narodov Jugoslavije, poudarja pa neomajno pravico do samoodločbe, vštévši pravico do odcepitve.⁴

Glede izjav o samoodločbi slovenskega naroda s pravico odcepitve glej tudi članek Borisa Kidriča **Na poti k osvoboditvi slovenskega naroda**, objavljen v Delu, št. 1, februarja 1942, in članka Lojzeta Udeta **Notranja fronta slovenskega naroda in jugoslovanstvo** ter Lovra Kuharja-Prežihovega **Voranca Za samoodločbo slovenskega naroda**, objavljena v Slovenskem žborniku 1942, zlasti na str. 39 in 41—44. Kidrič je v omenjenem članku zapisal: »Pravica do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve in pravico do oblikovanja lastne državnosti, je najvišja nacionalna pravica slehernega naroda. Komunistična partija Slovenije bo to pravico slovenskega naroda z vso doslednostjo zastopala in se zanjó bojevala.«

Boris Zihlerl pa je v svoji brošuri **Zakaj je propadla Jugoslavija**, objavljeni v prvi polovici 1942 zapisal: »Danes smemo trditi: pogojev za bratsko in enakopravno sožitje svobodnih in enakopravnih južnoslovanskih narodov je in bo toliko, kolikor je in bo močna KPJ in kolikor so in bodo močne vojaške sile Narodnoosvobodilnih partizanskih oddelkov Jugoslavije. KPJ in partizanska vojska sta namreč edina činitelja, ki se raztezata po vsem teritoriju nekdanje Jugoslavije in ki zastopata stališče samoodločbe narodov ter bratstva med narodi hkrati.« Povedal je tudi, da je v prihodnosti bratsko in enakopravno sožitje južnoslovanskih narodov »mogoče samo in izključno na temelju pravice slehernega naroda do samoodločbe, vključno pravice do odcepitve in do oblikovanja lastne državnosti.« /Podčrtano v izvorniku./

V letu 1942 se v narodnoosvobodilnem tisku še pojavi nekaj člankov o Jugoslaviji. Tako je Maks Stermecki-Rok v 4. (juljski) številki Dela objavil članek »**KPS in Jugoslavija**«, v katerem je povedal tudi tole: »S svojim bojem za samoodločbo in ljudsko demokracijo /slovenski narod/ jasno izpričuje, da noče obnove take Jugoslavije, kakršna je bila, ker bi to ponovilo obnovo vsega tistega, kar je pretreslo bivšo državo in bi v prihodnosti privedlo do še usodnej-

³ Slovenski poročevalec, III/1 dne 6. 1. 1942; Osvobodilna fronta, II/1 začetek januarja 1942; Dokumenti ljudske revolucije, I, dok. 111.

⁴ Dokumenti ljudske revolucije, I, dok. 104. Takega dokumenta izvršni odbor OF ni objavil. Morda ga je sestavil Edvard Kocbek. Dr. Janko Prunk je namreč v Kocbekovi zapuščini našel osnutek dokumenta iz januarja 1942, ki še najbolj ustreza napovedanemu dokumentu izvršnega odbora OF. V dokumentu, ki ima naslov **Deklaracija slovenskih narodnih pravic**, prvi dve točki pravita, da je slovenski narod v sedanjem boju politično dozorel in postal edini in najvišji nosilec suverenosti in da na tej osnovi more in mora vedno in povsod sam odločati o svoji usodi, o svoji notranji ureditvi in o svojih mednarodnih odnosih. Osmá točka pa pravi: »Suvereni slovenski narod stremi po novem bratskem sožitju z ostalimi narodi Jugoslavije in z vsemi južnimi Slovani. Poudarja pa, da kot narod, ki je upravičen in odločen do kraja vzpostaviti svojo narodno suverenost, v vsaki politični obliki sožitja za vse čase vztraja na načelo in praktično z jamčeni pravici do samoodločbe, ki vključuje pravico do odcepitve.« (Janko Prunk: Slovenski narodni programi. Narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945. Ljubljana 1986, str. 263—264, dalje: Prunk, Slovenski politični programi).

ših posledic, kakor je bil lanski polom. /.../ Priznanje pravice do samoodločbe našemu narodu bo odstranilo namreč tisti občutek narodne zapostavljenosti, ki ga je prej odtujeval drugim jugoslovanskim narodom. /.../ Komunisti ne dvomimo, da se bo njej /namreč po dosledni demokratični poti za narodno osvoboditev in združitvev — op. T. F./ na vsej črti uveljavila njegova pravica do samoodločbe.« /Podčrtal T. F./

Nekaj tednov prej, maja 1942, je Edvard Kocbek objavil brošuro »OF in Jugoslavija«, v kateri je zavračal izvajanja dr. Alojzija Kuharja iz Londona. V njej je tudi zapisal, »da je v srcih vseh zavednih Jugoslovancev med tem časom /namreč v boju — op. T. F./ vzrastla podoba nove Jugoslavije, očiščene političnih in socialnih parazitov ter vključene v velik slovenski blok, ki bo Jugoslovancem zavaroval posamezne narodnosti in skupno politično življenje« in da Atlantska listina slovesno zagotavlja pravico do samoodločbe narodov in ne samo kontinuiteto držav. Na koncu je Kocbek navedel odlomek iz Cankarjevega Očiščenja in pomlajenja: »Na teh od solz in krvi bogato pognojjenih tleh si bodo zgradili sinovi in vnuki svetlejši, lepši dom, ki si ga bodo uredili po svoji iz trpljenja vzkipele volji, po svojem, v novih spoznanjih dozorelem razumu.«

Podobno je izvršni odbor OF v svojem proglasu oktobra 1942, ki je še sredi velike italijanske ofenzive na Dolenjskem in Notranjskem napovedoval začetek protiofenzive narodnoosvobodilnega gibanja namenil vprašanju odnosa do Jugoslavije celo poglavje z naslovom **Osvobodilna fronta slovenskega naroda in Jugoslavija**. V njem je najprej povedal, da Osvobodilna fronta svojega slovenskega programa ni nikoli postavljala »v nasprotju z idejo jugoslovanske skupnosti, zgrajeni na temelju narodne enakopravnosti in pravice slehernega naroda do samoodločbe«, temveč je celo programatično in praktično dokazala, »kako je mogoče priboriti slovenskemu narodu njegove narodne pravice, hkrati pa ustvariti pogoje tudi za bodoče svobodno sožitje narodov Jugoslavije, pogoje za novo, na narodni enakopravnosti in zadovoljstvu svojih narodov temelječo Jugoslavijo.« Potem ko je razčlenil dokaze za pozitiven odnos do jugoslovanske skupnosti z vsebino treh (2., 3. in 8.) temeljnih točk OF, je IOOF na koncu tega poglavja sklenil: »Partizansko gibanje jugoslovanskih narodov združuje v najvišjem in najčistejšem pomenu besede načelo samoodločbe z voljo trdo preizkušanih narodov Jugoslavije po slogi, enotnosti in skupnem sožitju. V tem smislu sme in mora OF zapisati na svoj prapor: »Svobodna in združena Slovenija v svobodni na narodni enakopravnosti temelječi Jugoslaviji.«⁵

Po prvem zasedanju AVNOJ v Bihaću je izvršni odbor OF v svojem komunikeju (napisal ga je Edvard Kardelj) poudaril, da bo svobodna in združena Slovenija vstopila v novo Jugoslavijo »z vsemi tistimi pravicami, ki ji bodo omogočile, da bo na njenih tleh gospodaril edino slovenski narod sam.«⁶ Izvršni odbor OF je nato sporočil izvršnemu odboru AVNOJ, da »slovenski narod poudarja pravico do narodne združitve na vsem svojem nacionalnem ozemlju in sprejema načelo samoodločbe s pravico do odcepitve kot najvišje poroštvo svojih narodnih in človeških pravic« in da s tem načelom stopa kot suveren narod v tesnejšo skupnost z drugimi suverenimi jugoslovanskimi narodi z namenom, da končno skupaj z njimi ustvari novo jugoslovansko državno tvorbo.⁷ Takrat se je v izvršnem odboru OF pojavila zamisel o izdelavi »platforme pravic in svoboščin slovenskega naroda in slovenskih ljudskih množic v novi, svobodni Jugoslaviji«⁸ oziroma »osnutka o bodočih pravicah in svoboščinah, na osnovi katerih se, glede na svojo pravico do samoodločbe, odločata slovenski narod in

⁵ Slovenski poročevalec, III, posebna številka, začetek oktobra 1942; Prunk: Slovenski narodni programi, str. 131—132.

⁶ Slovenski poročevalec, III, posebna (bihaška) številka 1942; Jesen 1942. Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča. Ljubljana 1963, dok. 193 (dalje: Jesen 1942); Prvo in drugo zasedanje AVNOJ, str. 71—72.

⁷ Dokumenti ljudske revolucije, 5, dok. 4, poročilo IOOF 1. 1. 1943.

⁸ Jesen 1942, dok. 208, poročilo B. Kidriča 14. 12. 1942.

slovensko ljudstvo' za novo, svobodno Jugoslavijo.«⁹ Izvršni odbor OF je celo obljubil, da bo ta osnutek dal v pretres slovenskim množicam. Morda sta pretrganje zvez z jugoslovanskim vodstvom, ki sta ga povzročili dve veliki sovražnikovi ofenzivi »Weiss« in »Schwarz« pozimi in spomladi 1943, in morebitno Kardeljevo in Kidričevo stališče, da tega ne store brez poprejšnjega posveta z osrednjim vodstvom, zlasti Josipom Brozom-Titom, vzrok, da napovedanega dokumenta niso napisali.

Potlej se nekaj mesecev glede načelnih opredelitev odnosa Slovenije do Jugoslavije ni zgodilo nič posebnega. Načelo o samoodločbi z dodatkom pravice do odcepitve ali brez tega dodatka so še večkrat navedli in vedno pogosteje se v virih pojavljajo pojmi kot federacija, federalna enota itd.¹⁰ Nasproti tej, že precej jasni perspektivi narodnoosvobodilnega gibanja, da bo povojna Jugoslavija federativna država najmanj petih jugoslovanskih ali celo južnoslovanskih narodov, pa jugoslovanska begunska vlada v Londonu zaradi prepira med srbskimi in hrvaškimi politikami v njej in okoli nje niti do takrat niti pozneje ni mogla izdati deklaracije o prihodnosti Jugoslavije, kar je tudi prispevalo k padcu dveh vladnih garnitur (Slobodana Jovanovića junija 1943 in Miloša Trifunovića avgusta 1943). Osnutek deklaracije, ki ga je vlada končno sestavila na seji 9. julija 1943, vendar ga ni sprejela, je predvideval monarhijo in federacijo treh narodov: Srbov, Hrvatov in Slovencev.¹¹

Najširše je stališča slovenskega vodstva narodnoosvobodilnega gibanja do Jugoslavije potrdilo, okoli 600 na neposrednih volitvah na Dolenjskem in Notranjskem izvoljenih odposlancev in delegatov iz večine drugih slovenskih pokrajin na zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju od 1. do 4. oktobra 1943. Na njem je Edvard Kardelj v svojem referatu povedal tudi tole: »Slovenski narod stopa v bodočo Jugoslavijo po lastni volji, oprt na svojo pravico do samoodločbe. O federativni ureditvi bodoče Jugoslavije ne more biti nobenega

⁹ Dokumenti ljudske revolucije, 4. dok. 158, navodila IOOF 12. 12. 1942.

¹⁰ Ustanovitev ZAVNOH, prvega pokrajinskega protifašističnega sveta narodne osvoboditve v neki jugoslovanski pokrajini zunaj Slovenije, je spodbudila člane slovenskega vodstva narodnoosvobodilnega gibanja Edvarda Kocbeka, Borisa Zihnerja in Zorana Poliča, da so poleti 1943 v Slovenskem poročevalcu objavili štiri članke, v katerih so tudi opredeljevali odnos Slovenije do Jugoslavije (B. Zihnerl: V novo Jugoslavijo. Slovenski poročevalac, IV/14 dne 15. 7. 1943; E. Kocbek: Zgodovinski dan hrvatskega naroda. Slovenski poročevalac, IV/14, dne 15. 7. 1943; isti: Svoboda Slovenija v enakopravni Jugoslaviji. Slovenski poročevalac, IV/16, dne 25. 8. 1943; Z. Polič: Iz stare v novo Jugoslavijo. Slovenski poročevalac, IV/17, dne 1. 9. 1943). Najizraziteje ga je označil Kocbek v svojem drugem članku: Svoboda Slovenija v enakopravni Jugoslaviji, ko je dejal: »V osvobodilnem boju južnoslovanskih narodov se vezeta in skladata težnja po narodni samostojnosti in težnja po jugoslovanski državni skupnosti. Načelo samoodločbe narodov in jugoslovanska ideja se dopolnjujeta in vzajemno podpirata. /.../ Slovenski narod je sredi svojega največjega odločanja v zgodovini. Z bojem proti okupatorju in proti narodnim izdajalcem se odločamo za združeno in samostojno Slovenijo, obenem pa za novo, enakopravno Jugoslavijo.« (Podčrtano v izvirniku.)

¹¹ Kako so v narodnoosvobodilnemu gibanju nasprotnem taboru v Ljubljani (o političnih programih tega tabora glej razpravo mag. Borisa Mlakarja: O političnih programih slovenske kontrarrevolucije 1941–1945, objavljeno v Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja, 22/1982, št. 1–2, str. 211–221) čakali na takšno deklaracijo, kaže odlomek iz pisma nekega »Bristolca« v London 21. 1. 1943: »Čudno se nam zdi, da cela leta ne morete dobiti potov, ki bi nam po njih vsaj približno dali naslutiti, kaj misli in kaj dela vlada. Res je, da nam od časa do časa prihajajo javne izjave od slovenskega in hrvatskega dela vlade. Iz teh izjav vsaj približno sklepamo, da mislite na federacijo. Nerazumljivo se nam pa zdi, da Jovanović do sedaj ni pokazal še nobene volje do kake preciznejše izjave, kar je v očitnem nasprotju z vsem govorjenjem slovenskega in hrvatskega dela. S takim postopanjem tu ni nihče zadovoljen, niti Slovenci, niti Hrvatje, najmanj pa Srbi. Splošno se tukaj misli, da bi zahtevala najbolj primitivna logika, da se to, kar govorijo Slovenci in Hrvatje, potrdi tudi v zelo drastični obliki od Jovanovićeve strani. Res ne razumemo, zakaj Jovanović tako mečka, saj mora vendar po svoji lastni logiki priti do tega, da mu morajo njegovo neodločno stališče zameriti v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu. Tukaj so vsi, pa naj se nahajajo na Avali ali na Slemenu ali na Rožniku, istega mnenja, da naj bo Jugoslavija federativna država. Gotovo ste že stokrat in stokrat slišali to in vendar na to ne reagirate v nobeni obliki, čeprav naravno to vašo skupno Izjavo čakajo, vsi z nestrpnostjo cele mesece. Ali mar tem trditvam in tem poročilom ne verjamete? Ali mar res mislite, da so ta poročila samo izraz posameznih želj, ne pa resnične podobe resničnega stanja? Malo več korajže in malo več zaupanja bi že lahko imeli, če pa tega nimate, se čisto lahko pripeti, da boste nazadnje ravno v teh vprašanih morali plesati tako, kot vam bo godla vaša konkurenca v Bihaću. Če boste še naprej omahovali, vam bo Bihač vzel ves veter z jader vaše barke, tukajšnji trije bratje pa bodo plaval vsak po svoje na slepo srečo, kakor bo to pač zahteval spremenljivi položaj vsakega dne. — Tukaj pri nas so vaši prijatelji že tako daleč, da se razgovarjajo o podrobnostih ustave. Ne gredo pa ti razgovori od rok, ker z vaše strani ni nobenih navodil in nasvetov. Taka navodila in nasveti bi nam zelo olajšali delo, poleg tega pa še neizmerno okreplili naš položaj pri Hrvatih in Srbih, posebno pa nasproti Bihaću.« (Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino, osebna zbirka dr. I. Cankarja, šk. 8.)

dvoma več in da bo ves slovenski narod v bodoči Jugoslaviji predstavljal posebno federalno enoto, kjer bo sam svoj gospodar, o tem tudi ni nobenega dvoma več.¹² Znan pa je tudi odlomek iz proglasa omenjenega zbora v Kočevju, da je slovenski narod »končnoveljavno stopil v krog suverenih narodov.«¹³

Kako so si takrat konkretneje predstavljali te pojme, nam pove odlomek iz referata dr. Darka Černeja z zbora slovenskih pravnikov na Suhorju pri Metliki nekaj dni za omenjenim zborom v Kočevju. Potem ko je dr. Černej navedel ustrezní odlomek iz francoske ustave 1791. leta, da je suverenost »enotna, nedeljiva, neprenosna, nezastarljiva in pristoja narodu«, je razvil tole misel: »Splošno, usvojeno načelo o suverenosti naroda bi bila prazna fraza brez vsebine; ako bi narodu sicer priznavali suverenost, odrekli pa možnost, da to suverenost v praksi izvaja s tem, da se organizira kakor sam hoče in smatra za najbolje, stopa z drugimi narodi v federativna razmerja, da se more od njih tudi povsem odcepiti. S tem pa seveda niti zdaleka ni rečeno, da se narod mora ali da se bo odcepil od državne tvorbe, ki se ji je svobodno priključil, temveč bo v njej vztrajal tem bolj zanesljivo, in tem raje, čim bolj bo zasigurana njegova pravica do odcepitve. Pravica samoodločbe naroda s pravico do odcepitve pa tvori obenem stalen pritisk na vodstvo državne tvorbe, ki se ji je narod po načelu samoodločbe bil priključil, da usmerja vse svoje politično delo tako, da bodo vsi na temelju samoodločbe pridruženi narodi z njim tako zadovoljni, da na realizacijo pravice do odcepitve ne bodo niti pomislili.«¹⁴ Sodim, da k tem izvajanjem ni kaj dodati.

Sklep drugega zasedanja AVNOJ, ki sem ga navedel v začetku predavanja, je bil načelne narave. Je pa Josip Broz-Tito, takrat ne več samo generalni sekretar KPJ in vrhovni komandant NOV in PO Jugoslavije, temveč tudi že kot predsednik NKOJ, v pogovoru s slovensko delegacijo 1. decembra 1943 izjavil, »da slovensko ljudstvo ne sme in ne more imeti nobene bojazni za enakopravnost in samostojnost slovenskega naroda«. Povedal je tudi, da so ukrepi, ki se morda zdijo centralistični, nujni za uspešen boj in potrebni, da pred zavezniki dokažejo skupno voljo jugoslovanskih narodov za osvoboditev.¹⁵ Malokomu je znano, ker dokument še ni objavljen, da je Tito poldrugi mesec pred tem in morda tudi še takrat predvideval, da bodo armade v narodnoosvobodilni vojski Jugoslavije ustanovili po federalnih enotah, kar se čez leto dni ni zgodilo.¹⁶

Slovensko odposlanstvo, ki se je zaradi velike nemške ofenzive okrnjeno udeležilo drugega zasedanja AVNOJ, se je torej z najvišjim zagotovilom za enakopravnost in samostojnost slovenskega naroda zadovoljno vrnilo v Slovenijo. Slovensko osvobodilno gibanje je bilo prvo, ki je potrdilo delo svoje delegacije na drugem zasedanju AVNOJ, k čemur je za gotovo pripomogel tudi prihod delegacije predsedstva AVNOJ in NKOJ na čelu z dr. Ivanom Ribarjem in Edvardom Kardeljem, in imelo tudi najkakovostnejše zasedanje svojega vrhovnega predstavniškega in oblastnega organa — Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta. Na tem zasedanju v Črnomlju 19. in 20. februarja 1944 je Kardelj povedal nekaj misli, ki so ob razmerah, kakršne so danes v Jugoslaviji, še posebej aktualne. Takšni misli sta, da se narodi Jugoslavije osvobajajo z lastnimi silami in z lastnim orožjem, kar pomeni, da med njimi ni naroda osvoboditelja, in da je federativni odnos med posameznimi narodi nastal v praksi med bojem in ga je drugo zasedanje AVNOJ samó uzakonilo.¹⁷ Torej drugače, kot menijo

¹² Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju od 1. do 3. oktobra 1943. Dokumenti. Ljubljana 1953, str. 77 (dalje: Zbor odposlancev slovenskega naroda); Ferenc: Ljudska oblast, 2. Narod si bo, pisal sodbo sam, str. 76 in 78.

¹³ Zbor odposlancev slovenskega naroda, str. 162.

¹⁴ Dr. Darko Černej: Državnopравни značaj našega osvobodilnega gibanja. Spomenica o prvem zboru slovenskih pravnikov na osvobojenem ozemlju 10. in 11. 10. 1943, str. 40, ponatis Ljubljana 1977.

¹⁵ Josip Broz-Tito: Zbrana dela, 17, str. 184—186.

¹⁶ Arhiv Vojaškega zgodovinskega inštituta JLA v Beogradu, nereg. grad., Titova brzojavka glavnima štaboma NOV in PO Hrvatske in Slovenije 13. 10. 1943.

¹⁷ Edvard Kardelj: Drugo zasedanje AVNOJ in slovenski narod. I. zasedanje SNOS, 2. zvezek; izdalo predsedstvo SNOS (Grafika 12 A) 1944.

nekateri pravniki in tudi zgodovinarji, ki na splošno trdijo, da so si jugoslovanski narodi začeli graditi svojo državnost šele po drugem zasedanju AVNOJ. Vsaj za slovenski in hrvaški narod takšna posploševanja ne bi mogla obveljati. Slovensko narodnoosvobodilno gibanje se je že od jeseni 1941 zavedalo, da si z osvobodilnim bojem gradi tudi svojo državnost, saj se v njegovih virih pojavljajo izrazi »vlada«,¹⁸ »parlament«¹⁹ itd., ki so zagotovo atribut državnosti.

Kardelju se je zdelo potrebno, da na tem zasedanju pojasni tudi »vprašanje federacije«. Poudaril je, da se jugoslovanska federacija razlikuje od drugih federacij, in to predvsem po tem, da ne nastaja kot sporazum med vladajočim narodom in zatiranimi narodi. Nastaja »tako pravi — kot rezultat prepričanja narodov Jugoslavije, da je federativna Jugoslavija najboljše in najbolj trdna oblika za maksimalno zavarovanje svobodnega razvoja slehernega od njih«. Povedal je tudi, da bodo oblike federativnega odnosa »v vseh primerih plod svobodnega sporazuma med našimi narodi«.²⁰

Delegacija predsedstva AVNOJ in NKOJ, ki se je udeležila prvega zasedanja SNOS, je nato ostala v Sloveniji še mesec oziroma dva in na bazi 20 v Kočevskem Rogu obravnavala osnutke državnopravnih aktov, ki naj bi jih nato sprejelo in objavilo predsedstvo AVNOJ.²¹ Tukaj nas zanima »deklaracija o temeljnih pravicah narodov in državljanov«, ki naj bi za čas vojne nadomestila ustavo nove Jugoslavije in jo je tudi obravnavala omenjena delegacija skupaj s slovenskimi člani predsedstva AVNOJ in NKOJ ter nekaterimi pravniki. Deklaracija označuje Jugoslavijo kot federativno ali zvezno državo, ki zagotavlja polno enakopravnost svojih petih narodov ali federalnih držav ter izključuje vsako možnost prevlade ali privilegijev ali majorizacije enega naroda na račun drugega ali ene federalne enote na račun druge. Označuje jo tudi kot demokratično državo, ki temelji na najpopolnejših demokratičnih pravicah državljanov, na načelu, da organe državne oblasti voli ljudstvo, na načelu enotnosti zakonodajne in izvršne oblasti in na načelu polne suverenosti narodov; torej ne predvideva omejene suverenosti narodov.

Deklaracija določa tudi skupne zadeve, ki jih v imenu federalnih enot opravlja zveza, in to: narodno obrambo, zunanjo politiko, gospodarsko obnovo, promet in informativno službo.

Deklaracija tudi priznava vsakemu narodu pravico, da izstopi iz zveze, »če se ne strinja z obliko vlade, ki bi jo drugi narodi sprejeli proti njegovi volji«. Ljudska predstavništva narodov Jugoslavije pa se zavezujejo, da bodo sprejela samo tisto obliko vlade, »za katero se bodo svobodno odločili vsi narodi brez pritiska in brez majorizacije, z vsemi zagotovili suverene volje vsakega naroda«.²²

Moša Pijade, ki je prvi pripravljaval osnutke državnopravnih aktov in tudi osnutek te deklaracije, je v svojem pismu Kardelju, ki je mesec dni pred drugimi odšel v Drvar, dne 13. aprila napisal tudi to, »da ne bi veljal niti en odlok, če nanj ne bi pristali vsi narodi, torej če en narod ne želi takšne in takšne vlade, tedaj se tudi drugi obvezujejo, da je ne bodo sprejeli, in da vsak narod obdrži pravico, da izstopi iz DFJ, če se ne strinja z odlokom o obliki vlade in ureditvi države.« /Podčrtal T. F./²³

Ko je Pijade 31. marca pisno predlagal predsedstvu AVNOJ, naj spodbudi pokrajinske protifašistične svete v federalnih enotah, naj na svojem prihod-

¹⁸ Boris Kidrič: Važen mejnik na poti v slovensko svobodo. Slovenski poročevalec, III/28, dne 14. 7. 1942; Dokumenti ljudske revolucije, 2, dok. 114; Ferenc: Ljudska oblast, 1, str. 273—281.

¹⁹ Boris Kidrič: Nova slovenska demokracija. Slovenski poročevalec, III/31, 3. 8. 1942; Dokumenti ljudske revolucije, 3, dok. 21; Ferenc: Ljudska oblast, 1, str. 281—287.

²⁰ Glej op. 17.

²¹ Glej: Prvo in drugo zasedanje AVNOJ, str. 266—318; AVNOJ i revolucija, str. 499—530; Branko Petranović: Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji 1941—1945. Beograd 1983, II. zvezek, str. 136—140; Janko Pleterški: Narodi, Jugoslavija, revolucija. Ljubljana 1986, poglavje: Načrti »v zapečku« boja za mednarodno priznanje nove Jugoslavije, str. 365—387.

²² Prvo in drugo zasedanje AVNOJ, str. 283—293; AVNOJ i revolucija, str. 514—519.

²³ Prvo in drugo zasedanje AVNOJ, str. 293.

njem zasedanju sprejmejo podobno deklaracijo, je svetoval, kakšne točke naj imajo takšne deklaracije. Za tretjo točko je svetoval: »Pravica zvezne pokrajine /v slovenskem prevodu drug izraz za: federalno enoto — op. T. F./, da izstopi iz Demokratične federativne Jugoslavije.«²⁴ Vendar je zanimivo, da so nato deklaracije imele samo določbe o državljanskih pravicah, kakršne je imela tudi izjava Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta o pravicah in dolžnostih slovenskega ljudstva, sprejeta na 1. zasedanju SNOS v Črnomlju. Treba bo še preučiti vprašanje, zakaj v teh deklaracijah niso obravnavali odnosa posameznih federalnih enot do zveze in narobe.²⁵

Čeprav je omenjena prvina možnosti zavrnitve vlade in možnosti izstopa iz zveze imela tudi zunanjepolitični motiv: odklonitev vlade ali družbene ureditve, ki bi jo novi Jugoslaviji hoteli vsiliti zahodni zavezniki (deklaracija je namreč nastala še pred sporazumom Tito—Šubašić, sklenjenim 16. junija 1944, ali leto dni pred ustanovitvijo enotne vlade DFJ 7. marca 1945), se iz navedenega vidi, kako so najvišji funkcionarji AVNOJ in NKOJ pojmovali federativnost nove države in da so tudi po drugem zasedanju AVNOJ priznavali narodom oziroma federalnim enotam pravico izstopiti iz zveze. Torej za njih načelo samoodločbe s pravico do odcepitve ni bilo »potrošeno« ali »konzumirano« na drugem zasedanju AVNOJ in so predvidevali tudi načelo soglasja pri sprejemanju odlokov o temeljnih zadevah sožitja narodov v novi Jugoslaviji.²⁶

V zvezi z obravnavo omenjene deklaracije ali morda mimo nje sta približno v tistem času nastala dva obsežnejša članka o samoodločbi in federaciji, ki nista bila objavljena in sem ju našel v arhivu, sta pa oba, žal, nedatirana.

Nepodpisan in nedatiran članek »**Samoodločba slovenskega naroda**« je napisal podpredsednik IOOF in NKOJ Jože Rus. V prvem delu članka pravi, da je pravica do samoodločbe kakega naroda »tista pravica, po kateri more narod kot celota odločati o obliki svoje državne skupnosti, o svoji povezanosti ali stiku s sosednjimi narodi, o svoji združitvi z drugimi narodi v kakršnikoli mednarodno priznani državni obliki, o razdružitvi, t. j. o odcepitvi iz take skupnosti, o notranjem redu itd.« Pravi tudi, da je pravica do samoodločbe slovenskega naroda »tista osnovna pravica, po kateri si bo slovenski narod kot celota izbral obliko življenja, ki odgovarja njegovim narodnim, političnim in gospodarskim potrebam.« /Podčrtano v izvirniku./ V drugem delu članka Rus pojasnjuje odnos slovenskega sokolstva do samoodločbe.²⁷

Članek »**O federativni državi**« je napisal poverjenik za socialno skrbstvo v NKOJ, slovenski pravnik dr. Anton Kržišnik. Najprej navaja sklep drugega zasedanja AVNOJ o federativni ureditvi nove Jugoslavije, nato pojasnjuje bistvo federacije, konfederacije in unitarne države. Ko poudari, da bo nova Jugoslavija federativna država, doda, da bo federacija višjega tipa, ker »ne bo **prostovoljna** zveza suverenih bratskih narodov le po tem, ker je nastala s prostovoljnimi pristopom vseh združenih narodov v zvezo, ampak tudi po tem, da bo vsakemu narodu pridržana pravica izstopiti iz zveze, kadarkoli se na osnovi svoje pravice do samoodločbe po demokratični poti za to odloči.« /Podčrtano v izvirniku./ Tako tudi za dr. Kržišnika samoodločba s pravico odcepitve ni bila »potrošena« ali enkrat za vselej uporabljena na drugem zasedanju AVNOJ. Dr. Kržišnik je povedal tudi, kje mora biti »težišče« suverenosti. Pravi takole: »Težišče suverenosti v novi Jugoslaviji bo pri narodnih državah, iz katerih bo sestavljena. Zveza bo imela samo tiste kompetence državne oblasti, ki jih bodo nanjo

²⁴ Prvo in drugo zasedanje AVNOJ, str. 293—295; AVNOJ i revolucija, str. 509—511.

²⁵ Makso Šnuderl: Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji. Ljubljana 1949, dok. 107; AVNOJ i revolucija, str. 569, 570, 578, 581 in 590.

²⁶ »Ustvarjalci Sklepov drugega zasedanja AVNOJ so razumeli pravico naroda do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve, kot temeljno pravico naroda, ki je v času konstituiranja federacije leta 1943, že izrabljena.« (Podčrtal T. F.) Glej: Kontinuiteta separatističnih teženj. Sava Dautović: Pogovor s prof. dr. Brankom Petranovićem o ustavnih sporih ob slovenskih ustavnih dopolnilih. Naši Razgledi 20. 10. 1989 (Prevod iz Politike).

²⁷ Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino, it. arh., f. 804/IV. Avtorstvo članka sem ugotovil po pisavi, ker je članek napisan s črnilom.

prostovoljno /Podčrtal T. F./ prenesle njene države članice.« Ko nato našteje, kaj je že v pristojnosti zveze (vrhovno vodstvo narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije in zastopstvo pred zunanjim svetom), pravi, da jih bo še nekaj, ki pa bodo določene **sporazumno**. Le škoda, da dr. Kržišnik ni navedel, katere bi bile te sporazumno določene zadeve. Pač pa je opredelil še eno bistveno prvino v odnosih med zvezo in federalnimi enotami, namreč načelo prednosti zakonov federalnih enot pred zakoni zveze, kadar se pojavi dvom, katere uporabiti. Tako beremo v članku: »Zveza je pristojna samo za tiste zadeve, ki so ji v zvezni ustavi izrecno dodeljene, za vse druge zadeve pa so pristojne federalne enote. Oblast držav, ki tvorijo zvezo, je torej **prvotna**, samonikla iz lastne suverenosti, oblast zveze pa je **drugotna**, izvedena iz suverene oblasti federalnih enot. Kompetence federalnih enot predstavljajo **pravilo**, kompetence zveze pa **izjemo**. Kadar se pojavi dvom, ali določena zadeva spada v pristojnost zveze ali v pristojnost federalnih enot, se je odločiti za pristojnost federalnih enot.«²⁸ /Podčrtal T. F./ Morda je dr. Kržišnik mislil tako tudi za primer, če si zvezni zakon in zakon federalne enote nasprotujeta, ali pa je morda mislil, da do takšnega primera sploh ne more priti.

V svojem članku »**Pomen odlokov AVNOJA za nadaljnji razvoj našega boja in ustvarjanje federativne državne skupnosti**«, objavljenem v časniku *Nova Jugoslavija* 1. marca 1944, Tito ni obravnaval načelnih vprašanj federacije, temveč predvsem naloge NKOJ. Povedal je, da bodo o notranji ureditvi države dokončno sklepali po osvoboditvi, vendar je treba že med bojem storiti marsikaj, da bi to vprašanje po vojni reševali laže. Zato je naloga NKOJ, da že v vojni prepušča federalnim enotam tiste zadeve, ki so v njihovi pristojnosti, in jim pomaga s pobudami in nasveti. Mora pa tudi skrbeti, da si federalne enote ne bi prilasčale njegovih pristojnosti. Opozoril je tudi, da mora razmejitev pristojnosti potekati »zelo skrbno in ob popolnem medsebojnem sporazumevanju.«²⁹

Namenoma sem navedel, čestokrat dobesečno, misli iz zgodovinskih virov. Nedavno sem namreč bral v nekem članku, da nam avnojska načela federativnosti najbolj pojasni prva zvezna ustava iz 1946. leta. Jaz pa mislim, da nam na to vprašanje dajo najboljši odgovor drugemu zasedanju AVNOJ bližnji viri, ki sem jih navedel. Menim namreč, da je prva zvezna ustava nastala že v razmerah, ki so že bile drugačne od tistih, v katerih je bilo drugo zasedanje AVNOJ oziroma prvo zasedanje SNOS ter obravnava osnutkov državnopravnih aktov na bazi 20 v Kočevskem Rogu marca in aprila 1944. Proces centralizacije, ki ga je Tito v pogovoru s slovensko delegacijo opravičeval z vojno nujnostjo, se po vojni namreč ni ustavil, temveč nadaljeval, tozadevno razpravljanje pa že presega okvir mojega predavanja. Ne da bi se spuščal v kakšno politiziranje, mislim, da so navedenim mislim slovenskih ljudi na samoodločbo, suverenost in federativnost zelo blizu tudi pred dvema in pol mesecema sprejeti amandmani k slovenski ustavi.

In kakšna je bila usoda predlogov državnopravnih aktov, ki so jih marca in aprila 1944 obravnavali v Kočevskem Rogu? Njihovo usodo nam pojasni Kardeljevo pismo iz Drvarja 6. maja 1944 Francu Leskošku-Luki: »Moša Pijade, ki je bil pri vas, je izdelal celo vrsto projektov. Mi smo vse te projekte **v principu in podrobnostih** /Podčrtano v izvorniku — op. T. F./ odbili in jih torej ne jemljite v ozir pri vaših stvareh. Deloma smo sprejeli samo pravilnik o Komisiji za vojne zločince. To zaradi informacije. Mi ne nameravamo izdajati nobenih številnih odlokov, a več navodil.«³⁰ Večini članov predsedstva AVNOJ in NKOJ, ki so pri obravnavi državnopravnih aktov (baje jih je Pijade predvideval okoli 60) menili, da bi jih bilo treba sprejeti čimprej, navkljub, sta Tito in Kardelj najbrž menila, da bi bil njihov sprejem politično neustrezen, če ne celo škodljiv.

²⁸ Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino, p. a., f. 506/II.

²⁹ Josip Broz-Tito: *Zbrana dela*, 19, str. 47.

³⁰ Zgodovinski arhiv centralnega komiteja ZKS v Ljubljani, fond CK KPS, Kardeljeva pisma, pismo 6. 5. 1944.

In to glede na to, da zavezniki še niso priznali AVNOJ in NKOJ, temveč so samo upoštevali narodnoosvobodilno vojsko Jugoslavije kot stvarno vojskujočo se silo proti okupatorjem in kvistlingom in jo v tem vojskovanju tudi moralno in gmotno podpirali. V prej navedenem pismu je namreč Kardelj povedal tudi tole: »Velike težave imamo z inozemstvom, kjer se je reakcija silno aktivizirala proti nam. Zlasti v Ameriki. Na neko priznanje NKOJ v doglednem času ni niti misliti. Osnovno je naša vojska. Mobilizirajte! Mobilizirajte!« /Podčrtano v izvorniku./ Isti dan je Tito v pogovoru z dvema zavezniškima novinarjema na njuno vprašanje o načrtih za povojno politiko in družbeno organizacijo odgovoril tudi tole: »Ustanovitev Jugoslavije enakopravnih narodov, v kateri bodo vsi narodi uživali svoje nacionalne pravice in si znotraj svojih državnih meja organizirali svoje življenje tako, kakor jim ustreza.«³¹ /Podčrtal T. F./

Morda je tudi omenjeno Kardeljevo pismo vplivalo na to, da navedenih članok Rusa in Kržišnika niso objavili in da nato v slovenskem narodnoosvobodilnem tisku do julija 1944 ni nobenega članka o federaciji. Šele v Ljudski pravici 6. julija 1944, torej že po sporazumu Tito—Šubašić, se je pojavil Kidričev članek »O osnovnih značilnostih v graditvi Demokratične in federativne Jugoslavije«. V njem je najprej ošvrknil »staro, formalne državnopravne teorije o federacijah«, češ da so zgolj formalne, abstraktne, oddvojene od žive prakse in živega razvoja. Morda je pri tem mislil tudi na že omenjeni neobjavljeni članek dr. Kržišnika ali morda tudi na članek dr. Černeja o »Državnopravnem značaju našega osvobodilnega gibanja«, ki je izšel šele spomladi 1944 v Spomenici o prvem zboru slovenskih pravnikov na Suhorju pri Metliki in se je precej skliceval na izvajanja pravnih teoretikov iz meščanske družbe. Kidrič je nato povedal, da je graditev nove Jugoslavije v nasprotju s takšnimi teorijami in podčrtal, »da se je v praksi in v popolnem soglasju s sklepi zgodovinskega drugega zasedanja AVNOJ porodil resnični tip federacije z vsemi njenimi potrebnimi lastnostmi: po eni plati dejanska enakopravnost narodov in jamstvo za njihov kar najpopolnejši nacionalni razvoj, vstevši lastno državnost, po drugi strani močna državna celota vezne države, enotno in učinkovito vodene, z rastočim ugledom doma in v inozemstvu.« /Podčrtano v izvorniku./ Med štirimi osnovnimi značilnostmi graditve nove države je navedel tudi to, da noben jugoslovanski narod ne nastopa kot združujoči narod in da je osnovno načelo vsake federacije, da vsaka federalna enota prepušča del svoje suverenosti v korist skupne suverenosti vse države, ne da bi pri tem izgubila lastno državnost, dobilo svoje praktične in konkretne temelje že v samem boju. Dobesedno je navedel tisti odlomek iz omenjenega Titovega članka, ki govori o zelo skrbnem in sporazumnem razmejevanju pristojnosti med zvezo in federalnimi enotami. Če se ne spuščamo v razglabljanje, kako si je Kidrič zamišljal skladnost med načelom popolne suverenosti narodov oziroma federalnih enot in močno zvezo, pa je bilo opozarjanje na pazljivo razmejevanje pristojnosti tisti čas umestno, ker je šele sredi leta 1944 začel NKOJ s svojimi poverjeništvii posegati v razvoj ljudske oblasti in partizanske civilne uprave, ki je bil do takrat na Slovenskem skoraj popolnoma samostojen.

Ne da bi se spuščal na politično področje, izražam misel, da nekatera stališča iz zgodovinskih virov o samoodločbi, suverenosti in federativnosti danes niso samo stvar politične in ustavne zgodovine. Aktualna so, če se bo zakonodajalec tudi pri pripravi nove slovenske ustave skliceval na avnojske temelje. Kajti nekje sem bral, da prihodnja Jugoslavija ne more biti niti avnojska, temveč nekaj popolnoma novega.³²

³¹ Josip Broz-Tito: Zbrana dela, 20, str. 34.

³² »Geslo združitve, ki ga je ponudil Tito, je bilo politična floskula boljšeizma, država, ki nikakor ni enotna (ne zgodovinsko ne gospodarsko ne kulturno ne politično) pa se lahko spet združi samo na podlagi dejanskih interesov gospodarstva in politike na skupnem trgu blaga in idej« (Goran Moravček: Titov duh ne more reševati problemov. Delo 27. 12. 1989) — »Naj govorimo o možnosti kakršnekoli Jugoslavije, vedno postane povsem očitno, da avnojska ne more biti. In to iz teoretičnih in praktičnih razlogov.« (France Bučar: Konec avnojske Jugoslavije. Demokracija 19. 12. 1989.)

Ce upoštevamo vse misli in stališča, ki so jih izrazili vodilni ljudje iz NOB po drugem zasedanju AVNOJ, t. j. o popolni suverenosti slovenskega in seveda tudi drugih jugoslovanskih narodov oziroma federalnih enot Jugoslavije, da si svobodno sami uredijo življenje znotraj svojih držav, kakor jim v narodnem, političnem, gospodarskem in kulturnem pogledu najbolj ustreza, da prostovoljno in sporazumno določijo tiste zadeve, ki jih naj predvsem za zagotovitev njihove suverenosti opravlja zveza, da v nobenem primeru ne sme biti niti prevlade ali t. i. majorizacije enega naroda nad drugimi niti drugih narodov nad enim, da se v primeru kršenja tega načela lahko narod ali federalna enota odcepi od zveze, se sprašujem, ali smo sploh imeli državo, ki bi popolnoma slonela na vseh teh načelih.

Zusammenfassung

DIE FRAGE DER SELBSTBESTIMMUNG UND DER SOUVERÄNITÄT DES SLOWENISCHEN VOLKES NACH DER ZWEITEN SITZUNG DES AVNOJ

Tone Ferenc

Die vorliegende Abhandlung stellt einen erweiterten Vortrag dar, den der Verfasser bei einer Gedenkveranstaltung zum 80. Geburtstag des verstorbenen Univ. Prof. Dr. Metod Mikuž hielt. Sie erörtert das Verhältnis der nationalen Befreiungsbewegung in Slowenien, insbesondere der Kommunistischen Partei Sloweniens sowie der Befreiungsfront des slowenischen Volkes zu Jugoslawien. Die Befreiungsfront, die die Zerstückelung Jugoslawiens durch den Okkupator nicht anerkannte, betonte vor allem seit Ende des Jahres 1941 den Grundsatz der Selbstbestimmung des slowenischen Volkes mit dem Recht auf Absonderung, wovon ihre Dokumente und auch die veröffentlichten Artikel der Leute aus ihrer Führung (z. B. Boris Kidrič, Edvard Kočbek und Maks Stermecki) im Jahre 1942 zeugen.

Seit der ersten Sitzung des AVNOJ (des Antifaschistischen Rates des Nationalen Befreiungskampfes Jugoslawiens) zeichnen sich bereits genauere Umrisse des neuen Jugoslawien als einer föderativen Gemeinschaft von fünf gleichberechtigten Völkern, seit der zweiten Sitzung von sechs föderalen Einheiten ab. Auf Grund des Beschlusses dieser Sitzung über die Föderativität Jugoslawiens, der eher grundsätzlicher Art war, arbeitete die Delegation des AVNOJ und des NKOJ (des Nationalen Komitees der Befreiung Jugoslawiens) im Baza 20 (Standquartier der Obersten Leitung) im Kočevski Rog unter verschiedenen Entwürfen für staatsrechtliche Akten auch einen Vorschlag zur »Deklaration der Grundrechte der Völker und Staatsbürger« aus. Darin wurde das neue Jugoslawien als ein föderativer und demokratischer Staat von fünf gleichberechtigten und souveränen Völkern bzw. von sechs föderalen Einheiten definiert, und jedem Volk wurde weiterhin das Recht auf Absonderung eingeräumt, falls seine Souveränität durch Majorisierung oder Druckausübung bedroht werden sollte.

Auch in Abhandlungen einiger führender Köpfe der nationalen Befreiungsbewegung in Slowenien (Dr. Darko Černej, Josip Rus) aus jener Zeit wird unter den wesentlichen Merkmalen der Souveränität des slowenischen Volkes das Recht angeführt, das Leben innerhalb einer föderalen Einheit vollkommen selbständig zu organisieren, das Primat der Souveränität dieser Einheiten vor derjenigen des Bundes sowie das Recht der Völker auf Absonderung. Der Verfasser ist der Meinung, daß die Ansichten der Leute jener Zeit zu den vom AVNOJ definierten Grundsätzen von Souveränität und Föderativität mehr Echtheit bewiesen als diejenigen aus der Nachkriegszeit. Er stellt sich auch die Frage, ob das neue Jugoslawien jemals so war, wie es sich die Führung der nationalen Befreiungsbewegung in Slowenien vorstellte, als sie sich dafür entschied.